

**Hollandalı Felsefeci Michiel Leezenberg ile Müslüman Filozof Farabi ve onun
“Erdemli Şehir” Kitabı Hakkında Bir Söyleşi
Lodewijk DROS (Çeviri: Kadir CANATAN)**

ÖZ

İslam Felsefenin Düşmanı Değildir! Hollandalı felsefeci Michiel Leezenberg “Avrupa’dan çok önce İslam kendi Aydınlanması’nı yaşamıştır” diyor. “Erdemli Şehir” kitabının çevirmeni Farabi’yi, Aydınlanma’nın bedenleşmiş bir figürü olarak görmektedir. Ona göre Farabi, Spinoza’dan daha radikaldir. Yazara göre o kadınlara erkeklerle aynı akıl bahşedildiğini, felsefenin dini vahyin daha aşağı olmadığını ve erdemli bir toplum kurmak için dine dayalı bir düzenin şart olmadığını savunmaktadır. Çevirmen, klasikçi, İslam uzmanı ve filozof Michiel Leezenberg, Farabi’nin bin yıl önce Arapça olarak kapsamlı bir felsefi eser yayınlayan ilk Müslüman düşünür olduğunu söylüyor. Farabi’nin ana eseri “Erdemli Şehir”, ilk kez Hollandaca olarak yayınlanıyor. Bu şekilde Leezenberg, bu kitabın felsefe meslektaşları arasında bir ufuk genişlemesi olacağına, daha geniş bir kamuoyunda İslam hakkındaki önyargıları ortadan kaldırdığını ve Müslümanları kendi çevrelerinden bir Aydınlanmaya yönlendirebileceğini umuyor.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, Aydınlanma, Farabi

Farabi Kimdir?

“870 civarında Kazakistan’da doğan Farabi, Bağdat’ta (şimdiki Irak) bir Hristiyan’dan mantık okur ve 950’de öldüğü Halep’te (şimdiki Suriye) uzun yıllar çalışır. Batı’da felsefeye damgasını vuran büyük Alman düşünürü Kant’tan sonra ona ‘Müslüman Kant’ diyebiliriz.

Herkes bu olumlu görüşü paylaşmıyor. Çeviriye yazdığım giriş yazısında söylediğim gibi Farabi’yi sadece kendi zamanından bilinen anlayışları bir araya getirdiğine inanan modern uzmanlara karşı savunuyorum.”

Onun Bu Kadar Orijinal Olmaması Bir Yanlış Anlama Mı, Yoksa Bir Önyargı Mı?

"Farabi'nin eski Yunan felsefesinden kaynaklanan fikirleri benimsediği doğrudur. Ama bu konuda, kendisinin bir şey icat ettiğine inanmayan bazı yorumcular var. Bu bizi tuhaf sonuçlara götürür. Yani bir ön yargı var. El-Farabi'yi tek tanrılı İslami bir arka plandan gelmesine rağmen ilk kapsamlı felsefi çalışmanın yazarı olarak görüyorum.”

Bin yıldan fazla bir süre önce yaşadı. İslam artık yerleşik bir dindi. O zamanlar nasıl bir dünya vardı?

“İslam henüz tam olarak yerleşmiş değildi. Dini otorite kristalleşmemişti. Teorik olarak halife yetkiliydi, ancak dini otoritesi neredeyse hiç kimse tarafından kabul edilmedi. Ve bilim camiasının - ulemanın- da merkezi bir otoritesi, yani İslami bir papası yoktu.

"Bütün bunları Farabi ile görebilirsin. Yasal yetkinin peygamberin "vekili" olan halifeye ait olduğunu hiçbir yerde yazmaz. Bununla birlikte, peygamberlerden çoğul olarak yasa koyucular olarak söz eder. Bu, tek bir 'peygamber mührü' Muhammed olduğu şeklindeki İslami görüşe pek uymaz. Bu isme kitap boyunca hiçbir yerde rastlanmıyor."

Ve Bu Bir İslam Alimi İçin Tuhaf Değil Mi? Bununla Hiç Sorun Yaşadı Mı?

“Tuhaf bir şekilde değil. El-Farabi en radikal ses değildi, aynı zamanda -en azından muhaliflerine göre - alenen tüm peygamberleri sahtekar olarak nitelendiren düşünürler de vardı. El-Farabi, siyasi gücü gasp etme girişiminde bulunmadı. Bu noktadan onun neden yargılanmadığına dair açıklama olacağını düşünüyorum. Buna ek olarak, doktrin sorunlarıyla ilgili kamusal tartışmalar yöneticiler tarafından teşvik edildi.”

Farabi'nin Şehrini "Erdemli" Yapan Nedir?

“Bu çok fazla ahlaki değil, daha çok sosyal-psikolojik bir yaklaşım. İnsan ancak bir toplum içinde mutlu olabilir veya mükemmelliğe ulaşabilir. Ayrıca liderin aynı zamanda bir kral, filozof, peygamber ve imam olması, Platon'un filozof-kral idealini çok anımsatır.

Şehrin İslami bir karaktere sahip olması gerektiği izlenimini veriyor ama Farabi'nin kastettiği bu değil. Onun için birkaç dini vahiy vardır ve belirleyici olan tek bir vahiy yoktur. Dolayısıyla bu ideal şehir, tanım gereği bir İslam devleti değildir. Örneğin, ona göre, farklı dinî kesimlere sahip birkaç erdemli halk ve şehir olabilir.

“Erdemli Şehir” kitabı, son bölümlerinde sadece bu şehri ele alır. Bunun için okuyucu, kozmoloji, argümantasyon ve doğa felsefesinde neredeyse yüz sayfalık eğitim alır. Kitabın okuması en kolay kısmı değil ama arkasındaki fikir ilerledikçe netleşiyor. Erdemli şehrin sakinleri, toplumlarını en iyi şekilde organize etmek için tüm bu Aristotelesçi ve Neoplatonik içgörülerini özümsemelidir.”

Mesele Akıl Etrafında Dönüyor!

“Zorunlu birikime neyin zımnen dahil edilmediği dikkat çekicidir. Akla ilişkindir, Kuran'a değil; felsefe içindir, peygamber Muhammed'i çevreleyen gelenek için değil. Farabi felsefi argümanlar veriyor, teolojik argümanlar değil. Allah kelimesini sadece iki kez kullanıyor.

Bahsedildiği gibi, İslam'ın büyük peygamberi eserin tamamında görünmüyor. El-Farabi de 'peygamberlik' konusunda özel bir görüşe sahiptir. Bu bir felsefeydi ama sıradan insanlar için anlaşılırdı. Filozoflar aslında bunun üzerindedir, akıl ilahi vahiyden üstündür. Yani Aydınlanma Avrupa'da ortaya çıkmadan çok önce İslam'ın zaten kendi aydınlanması olduğunu söyleyebilirsiniz.

İslam'ın tüm felsefenin düşmanı olduğu fikri doğru değildir. Farabi'yi okuduğunuzda bunu görürsünüz. Farabi'nin etkisi geçmişte Hollanda'ya da ulaşmıştır. 1500 yılına kadar güçlü bir İslam damgası taşıyan Endülüs'te (İspanya), Farabi 'ikinci öğretmen' olarak görülüyordu. Bir numara Aristoteles'ti, iki numara da “Erdemli Şehir”in yazarıydı.”

Spinoza İle Bariz Paralellikler Var Mıdır?

“Bu kitap, İspanya'da doğup büyüyen ve Arapça yazan Yahudi düşünür Mozes Maimonides üzerinde de büyük bir etki yarattı. Spinoza ve el-Farabi'nin çalışmaları arasında açık paralellikler görüyorsunuz. Bu, Farabi'den güçlü bir şekilde etkilenen İbn Meymun'u okuyarak açıklanabilir. Şaşırtıcı değil: Eğer mantık hakkında bilgi edinmek istiyorsanız, el-Farabi'yi okumalısınız, diye düşündü İbn Meymun. Spinoza muhtemelen yapmadı, ancak İbn Meymun'un etkisi aşikâr.

Spinoza'nın Tractatus theologico-politicus'unu (1670) Erdemli Şehir ile karşılaştırırsanız, Spinoza, vahiy hakkında kapsamlı bir şekilde yazmış, ancak İncil'den yapılan alıntılarda tökezliyorsunuz, oysa el-Farabi asla Kuran'dan alıntı yapmıyor; birçok çağdaş Müslüman okuyucu için bu, akıllara durgunluk veren bir şey değil. El-Farabi, felsefenin dini vahyin üzerinde olduğu tezinde Spinoza'dan daha nettir, dolayısıyla bu anlamda Spinoza'dan daha radikaldir.

Çevirilerle zengin İslami felsefe geleneğini halka duyurmak gerekir. Batı'da, İslam filozoflarının değerinin, eski yazıları yok edilmekten kurtarmaları ve onları Batı'ya aktarmaları olduğu yönünde bir fikir var.”

Gerçek Bu Mu?

“Ortaçağ Müslümanlarının "Avrupa uygarlığının ayakçılarından", klasik Yunan mirasıyla ilginç veya yaratıcı hiçbir şey yapmayan "depo memurlarından" başka bir şey olmadığı görüşüne katılmıyorum. Bunun arka planında akademik felsefe pratiğinin Avrupa merkezli olması var -yalnızca burada, Avrupa'da gerçek felsefeyi bulabilirsiniz fikri yatmaktadır.

Benim için hala fazlasıyla Avrupa merkezli, diyelim ki ırkçı bir başlangıç noktası var. Sanki "gerçek" felsefeyi Çin'de, Hindistan'da, İslam dünyasında bulamazsınız, olsa olsa fal ve büyülerin hikmetini bulursunuz. Farabi gerçek bir filozoftur. Yine de, bu tür düşünürleri akademik filozofların resmine sokmak büyük çaba gerektirir. Eğer bunu yapamazsak bu şekliyle kalırsa, artık bu alana 'felsefe' değil, 'Batı felsefesi' demelisiniz.”

2001'de, O Yılın En İyi Felsefe Kitabı Dalında Sokrates Ödülü'nü Alan “İslam Felsefesi” Kitabını Yazdınız. O Zaman Durum O Kadar Da Kötü Değil!

“Söz konusu kitap, 11 Eylül 2001'de İkiz Kulelere yapılan saldırılardan hemen önce çıktı. Sonuç olarak, beklenmedik miktarda ilgi gördü. Tepkilerin çoğu olumluydu, ancak o sırada bu gazetede Mat Herben beni 'tarihi tahrif etmek, gerçekleri manipüle etmek ve demagoji yapmakla' suçladı. Bu tür İslam karşıtı sesler, o zamanlar birkaç çılgından geliyordu; ama artık ana akım haline geldiler. Elbette bu çeviri, 'İslam'ın kadın karşıtı, eşcinsel karşıtı ve akıl karşıtı olduğuna inananların dünya görüşüne de uymuyor.”

Bu 'İslam' Değil, İslam'ın Çatışan Kısmıdır. Terör Saldırıları. Theo Van Gogh'un Öldürülmesi. Suriyeli Göçmenler!

“Evet, son yıllarda İslam adına en korkunç şeylerin yapıldığını kimse inkâr edemez. Bu, klasik İslam ile karşıtlığı daha da dikkat çekici kılıyor.”

Farabi, Din ve Devletin Modern İslami Bütünleştirilmesini Dengeliyor Mu?

“Evet, biz şimdi inancın tamamen yeni bir siyasallaşmasına tanık olurken, o İslami Aydınlanmayı temsil ediyor. Batı'da katı bir kilisemiz vardı, ardından Aydınlanma ve sekülerleşme geldi, İslam dünyasında bunun tersini görüyoruz. Bizde toplumsal muhalefete ve siyasi muhalefete daha az toleransla bakılıyordu.”

İslami Kitapçılarda Şeriatın Teşvik Edildiği Kitaplar Var. Farabi'nin Aydınlanma Felsefesini Umursarlar Mı Sizce? Kitap Böyle Bir Mağazaya Sığar Mı?

“Bunlar, nasıl iyi bir Müslüman olunacağına dair, genellikle Selefî (aşırı ortodoks) eğilimli ve bu nedenle felsefe karşıtı olan “kendin-yap-kendin okuma” materyallerinin bulunduğu dükkanlardır. Çevirim orada görülmesini beklemiyorum ama merak ediyorum. Fark ettiğim şey, Müslüman öğrencilerimin tarihlerinde bu düşüncenin var olmasından istisnasız gurur duymalarıdır. Bunun geleneklerinin bir parçası olmasına şaşırıyorlar.”

Kaynakça

Bu söyleşi, 24 Ekim 2022 tarihinde Hollanda'nın günlük gazetesi olan Trouw'da yayınlanmıştır.